

La duana i l'emigració a la Colònia del Carme de Manacor

José Antonio Bernad Suñer

La duana del port de Manacor

A la segona meitat del segle XIX a Manacor, la vinya destinada a la producció d'aiguardents havia experimentat un creixement pel fet que la vinya francesa s'havia vist afectada per la fil·loxera. Manacor, juntament amb Felanitx, seran dos dels centres productors d'aiguardents més importants de Mallorca. El 1885 es va construir una fàbrica de destil·lació d'esperit a través del vapor d'aigua i aquest mateix any hi havia a Manacor quatre fàbriques de destil·lació a foc directe.¹

El 1887 l'Ajuntament demanava l'habilitació del port, l'objectiu principal era:

[...] atender las necesidades que había de reclamar la exportación de vinos, que constituía el principal comercio de la población, confiando que el movimiento comercial había de adquirir gran desarrollo con la mayor facilidad que se daría a los transportes y rapidez de sus operaciones.

[...]

La importación de cereales para el consumo de la población y para la fabricación de espíritu se hace en grandes cantidades viéndose precisados a traerlos por el puerto de Palma, lo cual origina crecidos gastos de transporte. Se hace también importante consumo de legumbres para la alimentación de ganados, próxima a construirse una colonia agrícola establecida en este puerto se necesita cemento para edificar, herramientas y maquinaria para el cultivo y, en fin, por no detallar el uso que de tan variados artículos se hace, bastara poner a la consideración de V.E. todas las necesidades que un pueblo de 20000 almas reclama para el desarrollo de su agricultura, su industria y su comercio.²

A través d'aquestes línies veiem que el 1887 la capacitat del port havia

1 SEGURA, J. 2000. «La fil·loxera a Manacor». A: *I Jornades d'Estudis Locals de Manacor*. Manacor: Ajuntament de Manacor. P. 301-314.

2 FERRER, R. 2007. «Los primeros bandos de Porto Cristo». A: *111 quaderns de Perlas y Cuevas*. Manacor: Perlas y Cuevas. P. 367.

quedat petita per a l'exportació d'aiguardent. L'interès comercial amb França provocà que s'obris una línia entre Porto Cristo, Portocolom i el port de Cette, al sud de França, i fins i tot el govern francès establirà una oficina consular a Manacor.

Finalment el 18 de febrer de 1888, després d'uns 30 anys de la primera referència a la fundació del port de cala Manacor, era aprovada definitivament la duana de 2a classe. La situació econòmica de l'ajuntament del moment no permeté fer grans inversions en el port. De forma provisional s'establiren les oficines de la duana a l'edifici de carrabiners que hi havia a la cala. Poc després de la creació d'aquesta duana, el 26 d'abril de 1889 al *Diario de Palma* es pot llegir:

Asimismo convendría examinar si la habilitación de nuestro puerto ha sido un gran bien o un gran mal para la población, atendido a que sus cargas han aumentado desmesuradamente el ya exorbitante impuesto de consumo, teniendo muy en cuenta, expuesto a que se halla a todos los temporales del cuadrante del sureste sin abrigo de ninguna clase es y será siempre un puerto sin embarcaciones, es decir un puerto ridículo [...] El primer invierno lo ha demostrado de una manera casi cruel: los vapores por falta de abrigo no podían hacer las cargas con regularidad, los comerciantes por ello sufrían pérdidas, por la vía del ferrocarril conseguían ventajas de importancia y el tráfico del puerto fue menguando rápidamente, sumiendo en la miseria a una multitud de familias y esto se repetirá todos los inviernos [...]

En aquests anys el port de Manacor era un port amb poc calat a causa de l'acumulació de sediments, ja que no havia estat mai dragat. Sembla que els vaixells arribats al port havien d'ancorar prop de la cova des Correu, fins on eren transportades les càrregues des de la costa amb bastides i cordes. Molts foren els productors de vins que preferiren exportar el seus productes mitjançant el ferrocarril, davant les mancances del nou port; això provocà el malestar d'aquells interessats en el trànsit marítim de Porto Cristo, la premsa del moment es fa ressò de l'explosió de diferents "petardos" en forma de protesta, un al carrer de l'hospital devora unes bótes de vi i dies després al torrent i a l'estació de ferrocarril.

En el primer any passaren pel port uns 37 vaixells dedicats al comerç del vi, entre 1889-1890 partiren tan sols dos vaixells i entre 1890-1891 foren quatre els vaixells de vi que partiren.

El 1889 es produeix una important crisi agrària al municipi, que afectarà els petits propietaris i jornalers, que no podran fer front a la crisi, molts dels quals es quedaran sense feina:

Agregase a tanta desdicha, a más de la mala cosecha del año anterior, la gran mortandad ocasionada en los cerdos por la epizootia, el hambre que ha padecido todo el ganado, el mal aspecto de la actual cosecha, un terrible nordeste que dejó sin hojas y casi sin frutos a los almendros, fuertes granizadas que han desolado vastas zonas,

todo reunido y el haber cesado por completo las plantaciones de viñas a causa del bajo precio de los vinos, ha contribuido a que la clase jornalera haya experimentado una gran escasez de trabajo.³

A aquesta situació s'ha de sumar la forta pressió fiscal; l'impost de consums el 1889 s'havia vist incrementat per l'obertura de la duana del port de Manacor, del qual s'esperava que actuaria com un port comercial com el de Portocolom o el de Sóller, donant feina a una gran quantitat de jornalers i traginers, però realment no serà així. Finalment a l'Ajuntament:

Se acordó que vistos los muchos vecinos que van separándose de esta villa por irse en Buenos Aires y al Brasil a consecuencia de la falta de recursos que hoy día experimentan las clases pobres consecuente con la crecidas contribuciones y el simple jornal que van ganando, elevar otra exposición al Excelentísimo Señor Ministro de Hacienda a este objeto, quedando encargado para su redacción la misma Comisión que redactó la que se elevó pidiendo baja en la cuota de consumo.⁴

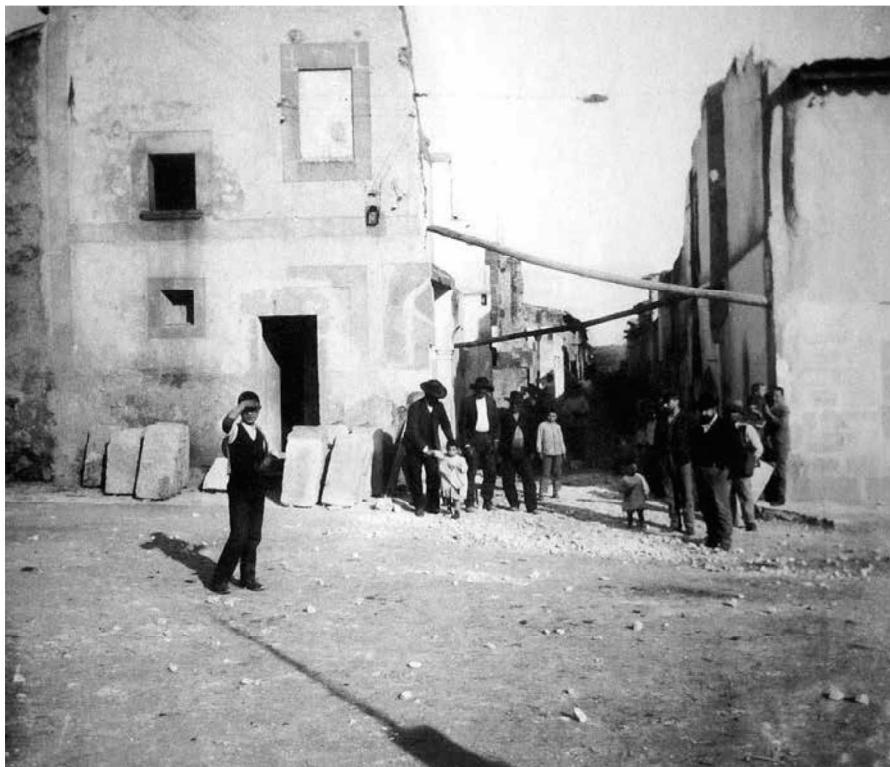


A més, a finals de la dècada de 1880 i principis de 1890 es produeix un descens del comerç amb França a causa de mesures aranzelàries que provocà una decadència de la duana. Com que no hi ha a Manacor un sector que permeti absorbir la mà d'obra sobrant del camp manacorí, l'única solució serà emigrar.

3 *Diario de Palma* (26 abril 1889).

4 Llibre d'actes de l'Ajuntament de Manacor (1889-1890), pàg. 188.

La greu crisi econòmica per la qual passava el consistori provocà la suspensió de pagaments del personal de duanes. El 1892, una vegada acabada la nova casa-duana, després de moltes queixes per part de l'interventor i l'administrador, fugiren sense permís. El 1895 definitivament era tancada la duana, i es féu un inventari dels mobles de l'oficina. Hi havia: dues taules de pi, sis cadires de morera, una bàscula, una escrivania de pi amb tinter i arener de vidre, un regle, un tallador de paper d'os i dues carpetes. El 1898 la casa-duana era treta a lloguer com a "único medio para su conservación". Una vegada més s'ha de tenir en compte que el 1899 el deute municipal era superior a les 270.000 pessetes, la qual cosa provocà la dimissió del batlle, el secretari i tretze regidors. El 1902 la casa-duana era taxada en 5.000 pessetes per ser venuda i amb els doblers obtinguts es pretenia comprar una casa situada al carrer del Silenci (actual carrer de ses Parres) de Manacor per 3.166 pessetes, per enderrocar-la i urbanitzar aquest carrer.



L'emigració

Sabem que entre 1880-1911 emigren més de 2.200 manacorins. En destaquen dos moments:

- L'emigració a finals de 1880: en aquests moments hi ha un predomini de l'emigració en família, això degué implicar l'emigració d'un gran nombre de dones i de nins. Més del 70% dels que emigren en aquests moments ho fan amb família.

L'agost de 1889 *El manacorens* reproduceix una notícia de *La Almudaina*:

Personas que han estado en Manacor describen el lastimoso cuadro que presenta la plaza pública de la villa unos cuantos días antes de embarcarse los emigrantes que vienen a nuestro puerto para trasbordar al vapor que debe conducirlos a América. Las familias que abandonan sus hogares conducen a aquel sitio, ya en carretas o en hombros, los pocos muebles que constituían su pobre ajuar domestico, con el objeto de venderlos en pública subasta al mayor postor, y como son en tan gran número los muebles que se venden, tienen estos tan poca apreciación que las más de las veces se dan por ellos cantidades insignificantes. Hace pocos días se vendió en la plaza de Manacor el mobiliario casi nuevo de un matrimonio recién casado, por el precio de 25 pesetas.⁵

- Els que emigren a principis del segle XX: són sobretot homes que parteixen sols, sobretot caps de família i fills majors, són aquells membres de la família més adients per tenir èxit en el nou destí. L'emigració en família en aquests moments es deu a l'emigració de parelles sense fills. Molts dels que parteixen en aquest moment ho fan cridats per algun parent o conegut que havia partit en la primera onada i s'havia establert amb cert èxit en el seu destí.

Molts d'aquests emigrants una vegada retornats a Manacor establiran casa a la Colònia del Carme, alguns d'aquests emigrants retornaran amb un cert capital, edificaran cases d'indians, i això farà que molts de joves manacorins s'embarquin amb la idea de fer les Amèriques.

La urbanització de la Colònia del Carme

Des de 1870 la família dels Pelats ja vivia a les coves que es trobaven al port, el 1889 dins el llaüt *J.V. Santa Maria* hi vivien sa Patroneta i els germans Perlins, oriünds del barri pesquer de Santa Catalina de Palma, després es traslladarien a una cova pròxima a ses coves Blanques.

El 20 d'abril de 1888 el marquès del Raiguer firmava els plànols per urba-

5 *La Vanguardia* (16 agost 1889).

nitzar la colònia, el 7 de juliol del mateix any s'aprovava la creació de la colònia amb els corresponents beneficis de la llei de colònies de 1868. S'aprovava el projecte del qual s'esperava que fos:

[...] fuente de prosperidad para la agricultura de aquellos terrenos a la vez que un centro industrial y mercantil donde se elaboren vinos y almacenen los granos, frutas y ganados de aquella feraz comarca de la Isla, en destino a la exportación, puesto que el Sr. Marqués se propone que sean edificados en la casería lagares y almacenes para la fabricación de aquellos caldos y depósitos de dichos productos.⁶

Pel que fa a la població, se n'ha de diferenciar dos tipus: la població fixa que s'estableix a la colònia i la població d'estiuieg. S'ha de dir que tots aquells que s'establien a la colònia dins els primers 20 anys de la fundació gaudien de tota una sèrie de beneficis, com l'exempció de contribucions, l'ús lliure d'armes o l'exclusió del servei militar; a més, l'Estat proporcionava capellà, església, metge, cirurgia, manescal i mestre. Aquests beneficis impulsaran la colonització de la zona fins al 1910, quan comença a descendir la població fixa i molts dels manacorins empadronats a la colònia es donen de baixa. S'ha de dir que gran part dels que es beneficiaren de la llei de colònies foren les classes més benestants de Manacor, que es pogueren permetre establir casa al port.

Els indians de la colònia

Argentina

La política duta a terme des d'Argentina que facilitava l'arribada d'immigrants a finals del segle XIX a partir dels passatges subvencionats per a famílies, sobretot de jornaler, va fer que fos el principal destí. A aquest país s'adreça més del 65% dels emigrants que parteixen de Manacor en aquests anys.

Els manacorins s'establiran sobretot a les províncies de Buenos Aires i Santa Fe, tan sols dos casos apareixen fora d'aquestes províncies, i els trobem a Córdoba i Mendoza. A la província de Buenos Aires destaca la fundació per part dels Oliver Fullana de Goyena, i a la província de Santa Fe cal destacar els Servera Galmés, que trobem a Manuel de Gálvez (Nelson), que igual que Goyena s'havia fundat al voltant d'una estació del ferrocarril el 1889; també trobarem la família Bibiloni Grimalt a la colònia de Villa Trinidad. És versemblant suposar que foren moltes les famílies que participaren en l'establiment de noves colònies a causa de l'extens territori argentí al qual es va poder accedir fàcilment gràcies al desenvolupament del ferrocarril, a més contribuirà a aquesta emigració la Ley de inmigración y colonización de la República Argentina, que facilita la

6 FERRER, R. (2007), *op. cit.*, p. 370.

creació de les colònies rurals igual que a Espanya però amb més èxit. A través de la premsa sabem que algunes famílies partiren de Mallorca amb el projecte de crear una colònia; el 29 de maig de 1889 a *El Isleño* es publicava:

Mañana dícese se embarcarán para la República Argentina una nueva remesa de hijos de Mallorca que emigran en busca de trabajo; y se añade que muchos de ellos son de Manacor y van a constituir una colonia, haciendo uso de la concesión que para este objeto se les ha hecho por aquel Gobierno.

Asusta pensar en las consecuencias de esa emigración; sobre todo después de haber leído la carta de nuestro corresponsal de Barcelona, que hoy publicamos.⁷

Alguns d'aquests emigrants a Argentina que establiren casa a la colònia foren:

- Femenias Estrany, Francisco: era el propietari de la Fonda Femenias, nat a Palma el 1826, era un indià procedent de l'Argentina. La Fonda Femenias, a l'actual plaça Weyler de Manacor, va ser construïda entre 1868-1871 amb capital indià. Comptava amb 40 habitacions, dos menjadors, un teatre i l'ateneu de Manacor. La fonda fou visitada per molts dels turistes que passaren per Manacor a finals del segle XIX i principis del XX per visitar les coves del Drach; entre els hostes es troba l'arxiduc Lluís Salvador. El 1889 es va obrir una sucursal de la Fonda a Porto Cristo (futur Hotel Felip).

- Soto Galmés, Manuel (1874): emigrà amb l'onada de 1889 juntament amb la seva família: els seus pares, Bartomeu Soto (1835) i Francisca Galmés (1840), i els seus dos germans, Bartomeu (1871) i Antoni (1864); aquest darrer també emigra amb la seva dona, Aina Fleches (1862), i la seva filla, Francisca Soto Fleches (1888), juntament amb el pare d'Aina, Joan Fleches (1829), i els dos germans, Joan (1871) i Francisca (1874). Quan Manuel partí amb els seus familiars era seminarista, va ser ordenat a La Plata i va exercir com a familiar del Sr. Bisbe de Buenos Aires i capellà de la parròquia de Sant Miquel de Buenos Aires de 1900 a 1913. El 1913 va tornar a Mallorca i va ser el primer vicari *in capite* de la parròquia de Porto Cristo, fins que va morir dia 19/01/1944. Va instal·lar la pila baptismal de la parròquia.

- Vallespir Fullana, Catalina: "l'americana", nada a Rojas el 1909, a una entrevista realitzada per la revista Porto Cristo ens conta que va tornar cap a Mallorca amb l'edat de 10 anys amb els seus pares i que molts de mallorquins tornaven "por añoranza", diu que en el trajecte també viatjava el pastisser de Can Roca, i que en el trajecte que va durar 16 dies van morir 14

⁷ Aquesta carta a la qual fa referència l'article és una carta del corresponsal de Barcelona en què denuncia el tracte que les navilieres italianes donaven als emigrants mallorquins.

persones de grip. Quan els seus pares van partir de l'Argentina van deixar totes les propietats sense vendre, al cap de dos anys d'arribar va anar a fer feina a les perles Majòrica i en tan sols un mes va aprendre a “[...]hablar mallorquí, porque en Buenos Aires se hablaba el castellano”.

Altres emigrants amb casa a la Colònia foren: Damià Ribot Umbert, Jaume Capó Caldentey, Joan Rosselló Vaquer, Antoni Riera Massanet, Juana Aina Quetglas Fiol, Joan Riera Riera, Joan Ferrer Galmés, Joan Pascual Cabrer, Margarita Fuster Forteza, Joan Pont Sart, Miquel Galmés Domenge, Jeroni Riera Vives, Lluís Forteza Pomar, Joan Bonnin Fuster, Guillem Tabarner Adrover, Miquel Gordiola Sureda, Manuel Gordiola Sureda, Antoni Grimalt Verdera, Mateu Truyol Rosselló, Andreu Santandreu Ginard, Mateu Santandreu Ginard, Jaume Santandreu Ginard, Miquel Morcy Surceda, Bartomeu Surceda Cabrer, entre d'altres.

Uruguai

Hi ha poques referències a l'emigració a aquest país, ja que es troba molt vinculada amb l'emigració a Buenos Aires; a causa de la proximitat dels dos podríem parlar d'una mateixa emigració. Aquests emigrants se situaran a Montevideo. Alguns dels retornats d'aquest país foren dels més emprenedors a Manacor i establiren casa a Porto Cristo, com el cas de Josep Forteza Cortés i Gabriel Roca Font (Petra), promotors del Teatre Principal de Manacor.

Cuba

Serà el segon destí americà quant a volum d'emigrants. Sens dubte el moment àlgid de l'emigració a aquesta illa serà l'onada de 1880, quan l'illa encara era colònia espanyola. Amb anterioritat a aquesta data l'emigració es troba molt vinculada a la partida de militars. Els trobem a l'Havana, Guantánamo, Villa Clara, Puerto Príncipe, Bayamó, entre d'altres. Es tracta d'una emigració d'homes joves que viatgen sols, molts dels quals s'establiran definitivament a l'illa i formaran famílies amb dones d'origen cubà. A causa d'això tan sols un emigrant retornat d'aquesta illa ens consta que establirà casa a la Colònia del Carme, es tracta de Mateu Mesquida Riera.

Xile

Aquest país havia dut a terme una política d'immigració molt semblant a la d'Argentina. Però s'ha d'entendre que la llunyania de Xile en moltes ocasions podia provocar una disminució de part d'aquesta emigració. Com també passava

a Argentina, es poden diferenciar dos tipus d'emigrants, aquells que ho fan amb tota la família i aquells que emigren sols. Se situaran sobretot a Santiago de Xile, tot i que també els trobem a Valparaíso i a Coquimbo.

- Fuster Cortés, Vicenç (1885): al padró de 1911 es diu que “se caso allí y se marchó a Chile”, en els anys posteriors el seu germà Rafel (1883) també va emigrar. El 1912 van fundar la licorera Fuster, especialitzada en aiguardents de raïm, esperit de vi i palo-quina (semblant al licor denominat palo elaborat a Mallorca). Estava ubicada al carrer Prado núm. 1130 del barri de Yungay de Santiago, va ser de la família fins que el 1955 la van vendre. El seu germà Jaume Fuster Cortés també emigrà a Xile, es dedicà a la fusteria, i fou l'únic que va tornar a Mallorca definitivament. A Porto Cristo construï Villa Chilc, que fou un dels escenaris on es desenvolupà la defensa del port durant el desembarcament de la Guerra Civil. El 17 d'agost de 1936 a Villa Chile té lloc una de les més tràgiques batalles del desembarcament de Bayo. A mitjan matí, el capità Despujols, que havia pernoctat amb les tropes manacorines a les coves dels Hams i havia donat ordre que els seus homes descansessin, rebé la notícia de la ràpida sortida de tots els qui defensaven el territori, per entrar a Porto Cristo abans del migdia. Uns seixanta homes arribaren fins al costat de Villa Chile, pensant que el camí estava lliure; i en botar una de les parets que envoltaven el petit edifici, foren rebuts a trets pels invasors, els quals causaren alguns morts. Finalment, el capità Crespí pogué arribar al lloc de la lluita i sembla que les pèrdues foren importants per a ambdues parts. Villa Chile va ser enderrocada el 2002.

- Aguiló Picó, Joan (1885): és la segona persona que apareix amb aquest nom, realment es tracta d'un cosí del primer, que es troba emigrat a Puerto Rico; als dos expedients de pròfugs les declaracions són fetes pel mateix Miquel Aguiló Bonnín, pare del primer i oncle d'aquest, sobre el qual declara, a l'expedient de pròfug de 1904: “Que se fue a Chile con su familia en busca de fortuna, siendo todavia niño y que no sabe noticias de dicha familia desde hace bastante tiempo ignorando si vive”. La família que segons la declaració de Miquel hauria emigrat seria: Onofre Aguiló Bonnín (1834), industrial, casat amb Salvadora Picó, juntament amb els seus fills Jose (1869), Maria (1873), Onofre (1878), Salvadora (1881) i Joan (1884). El mateix 1904 a l'expedient de pròfug d'Onofre Aguiló Bonnín consta emigrat a Xile, i probablement té relació amb l'emigració d'aquesta família.

- Aguiló Picó, Onofre (1885): dos dels seus germans, Joan i Jose, ja apareixien emigrats a Puerto Rico. A la quinta de 1904 Onofre serà cridat a files, el declarant serà el seu pare, Miquel Aguiló Bonnín, que diu: “Que no pudo

presentarse al acto de la clasificación de soldados por no hallarse en esta. Que hace unos dos años desapareció de su casa ignorando las noticias que le indujeron a ello. Que después de algunos meses supo que se encontraba en Chile ignorando su actual paradero.” A la quinta de 1910 serà Manuel (1891) el declarat pròfug a Xile. Sabem que hi ha un oncle seu, Onofre Aguiló Bonnín, que havia emigrat a Xile amb la seva família; per tant, és possible que emigràs a causa d'aquest oncle.

Altres emigrants a Xile que establiren casa a la Colònia del Carme foren: Catalina Picó Aguiló, Antoni Estaràs Mercant, Joana Estaràs Picó, Antònia Estaràs Picó, Jaume Antoni Forteza Fuster, Antoni Forteza Forteza.

Puerto Rico

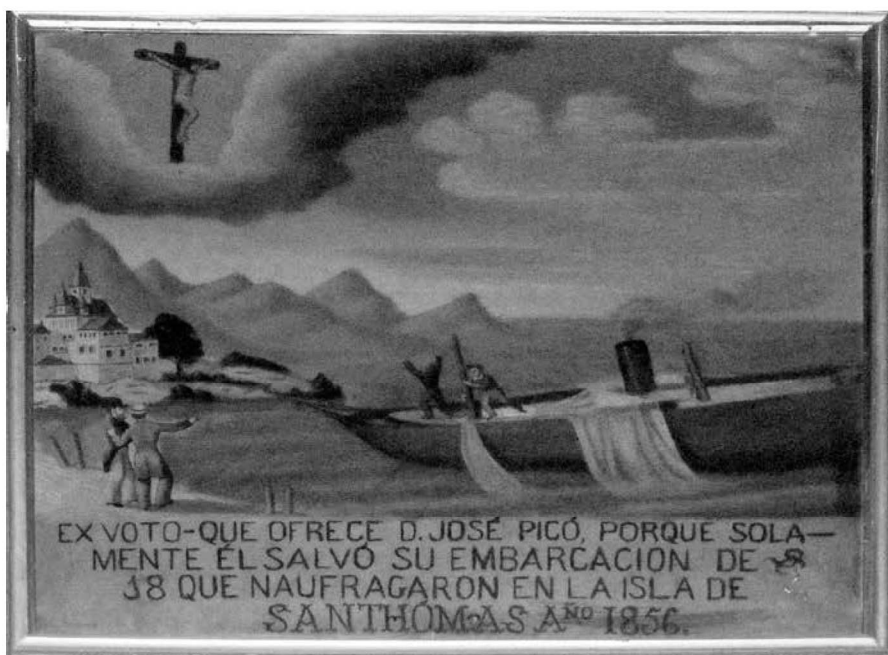
Com també passa a Cuba, gran part de l'emigració a aquesta illa es donarà abans de la pèrdua de la sobirania espanyola. Emigren sobretot homes joves que després d'un temps formen una família amb dones de l'illa, sobretot es dedicaran al comerç i a l'agricultura.

Els emigrants de Manacor es localitzaran sobretot a la ciutat de San Juan, tot i que també en trobem a Vega Baja, Arecibo, Mayaguez, Bayamón i Guayama. Alguns dels que emigraren a aquesta illa i establiren casa a la Colònia foren Aleix Llull Nebot i Llorenç Truyol Rosselló. Però cal destacar dues famílies que tingueren èxit amb la seva emigració i que es convertiren en focus d'atracció per a l'emigració d'altres manacorins: una fou la família Picó Pomar, emigrada des de la primera meitat del segle XIX a Coamo, i l'altra la família de Francisco Forteza Aguiló, emigrat a principis del segle XX a Ponce.

a) De la família **Picó Pomar** foren quatre germans que partiren cap a Puerto Rico:

a.1) Picó Pomar, Francisco (1828): a l'Arxiu Municipal de Manacor trobem un passaport expedit per anar a Barcelona el 9 d'abril de 1833. Es casà a Barcelona amb Antònia Mauri Baralt, amb la qual va tenir dos fills, Emili (nat a Barcelona) i Soledat (nada a Coamo, Puerto Rico). Francisco va morir a Coamo el 1879.

a.2) Picó Pomar, Jose (1820): casat el 1849 amb Felícia Palou, de Coamo, el 1855 es torna a casar amb Teresa Gallard Delfaus, de Catalunya, i finalment contreu terceres núpcies amb Emilia Connor Moret (1842), de Guayama, amb la que va tenir set fills: Adela (1865), Arturo (1879), Isabel (1867), nats a Coamo, i Emilia (1877), nada a França. Després de la guerra d'independència va mantenir la seva ciutadania. Va morir a San Blas, de caquèxia senil, el 16 de març de



Exvot de Jose Pico Pomar al Sant Crist de Manacor.

1905, amb 84 anys. Cap al 1840 construeix la residència coneguda com a Picó Pomar a Coamo (actual museu d'història de Coamo), amb estil neoclàssic, i que es convertirà en un centre important d'importació i exportació; comptava amb botiga i espai d'emmagatzematge a la part inferior i serà de la família fins a la guerra d'independència.

a.3) Picó Pomar, Rafel (1840): era comerciant i propietari d'una *pulperia*, casat el 13 de desembre de 1868 amb Rafela Matos Tudela (1853), de Coamo, Puerto Rico, amb la qual va tenir Francisca (1871, Coamo), Rosario (1875, Manacor), Jose (1877, Manacor), Rafela (1878), Catalina (1882, Manacor), Maties (1883), Eustaquia (1884 Salinas, Puerto Rico), Lluís (1886, Manacor), Carlos (1891, Ponce) i Rafela (1894, San Blas). Aquesta família cap a mitjans de 1870 degué tornar a Manacor fins a principis de 1880, on degueren néixer almenys tres dels fills de la família. Encara que en el padró de 1883 apareixen com a nats a Coamo, és possible que nasquessin a Manacor, ja que la filla major, Francisca, no hauria viatjat amb els pares i, per tant, l'empadronament dels tres fills podria significar que aquests havien nat a Manacor. Va morir d'hepatitis a Coamo el 25

d'abril de 1914, amb 81 anys.

- Picó Matos, Jose (1877): nat a Manacor, es casà amb Herminia Balaguer i González (1880), de Puerto Rico, amb la qual va tenir Luz Maria (1905).

- Picó Matos, Catalina (1882): al padró de 1883 consta nada a Manacor, però en el cens de Puerto Rico de 1920 consta nada a Puerto Rico. El 1885, es casà amb Juan Martínez Morales (1882), amb el qual va tenir Isabel (1911), Albert (1912), Margalida (1914), Rafela (1917) i Jose (1919).

a.4) Picó Pomar, Cristóbal (1848): la seva primera dona va ser Maria Aina Forteza Fuster, amb la qual va tenir Rosa (1868), Jose (1869), Francisco (1870) i Cristóbal (1872), tots ells nats a San Blas, i Catalina (1876), nada a Manacor. Després Cristóbal es tornà a casar amb Jaumeta Riera Tauler (1836), amb la qual va tenir una filla, Coloma (1879).

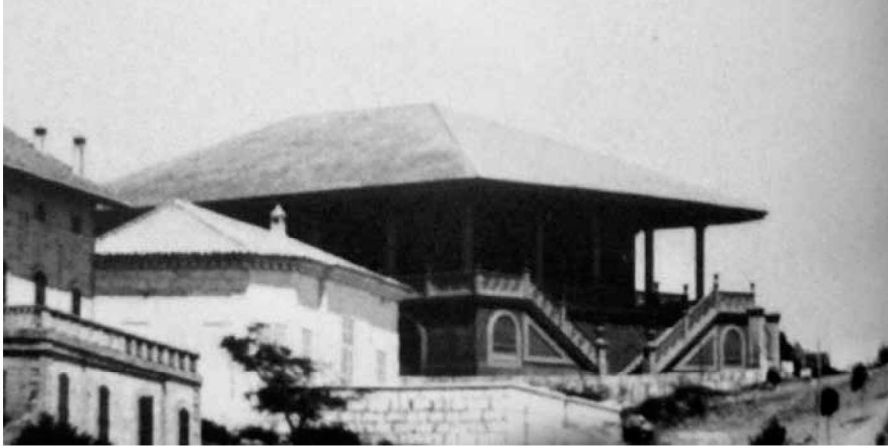
b) La família **Forteza Aguiló**:

b.1) Forteza Aguiló, Francisco (1872): a principis del segle XX feia feina a un banc a Manacor, va ser cridat per un emigrant mallorquí de Puerto Rico per tal d'ocupar-se de la comptabilitat d'un negoci; tot i que en principi no va acceptar el lloc, finalment va acceptar partir pel termini d'un any. Una vegada a Mayaguez va conèixer Maria Suau Hernández, filla de Salvador Suau Mulet, de Palma, i Maria Hernández, de Canàries. Salvador era el batlle de Mayaguez quan els americans van entrar a l'illa. Es van casar amb 33 anys, el 27 de juny de 1908, els testimonis foren dos sollerics, Antoni Vicenç i Joan Arbona. El 1912 es va presentar per a la inscripció militar a la I Guerra Mundial. Van tenir 5 fills:

- Llúcia (1909): casada el 1935 amb Albert Zamora (cubà), no van tenir fills. Va realitzar diversos viatges entre Puerto Rico i Nova York. El 19 de juny de 1926 va viatjar amb el vaixell *SS Coamo* acompanyada de Maria M. Forteza, es van hostatjar a l'hotel de luxe McAlpin. El 4 de novembre de 1929 viatjà en el mateix vaixell amb el seu pare en un viatge de negocis. El 21 de juny de 1933 viatjà novament a Nova York en el vaixell *SS Dorothy* i es va hostatjar a l'hotel Ansonia. Va morir l'agost de 1991.

- Maria Mercedes (1910): casada el 1928 amb Francisco Fernández Lema (asturià), establert a Boston, Massachusetts. Van tenir Maybeth. Va viure als Estats Units fins a 1931. Situaren la seva residència a Espanya, a Madrid. El 1936 va viatjar en el *SS Vulcania* a Boston, Massachusetts, on vivia un germà del seu home.

- Antoni (1912): casat el 1934 amb Mariana Garcia (de Puerto Rico), van tenir tres fills: Francisco, Magall i Antoni. Antoni, com que era el fill major de la família, va gaudir d'una educació exclusiva, va viatjar freqüentment entre



Ca'n Blau, abans de la Guerra Civil.

Puerto Rico i Nova York. El 3 d'octubre de 1927, amb 15 anys, va viatjar en el *SS San Lorenzo* amb destí a Mitchell School, a Billerica, Massachusetts. Als anys 30 va realitzar diversos viatges a Nova York amb el vaixell *SS Angelica* i va estar a l'hotel Ansonia. Va morir el 16 d'agost del 2000.

- Margalida Catalina (1914): es va casar el 1932 amb Jose Lema (asturià i germà de Francisco), que fou propietari d'una botiga de calçat. Van tenir dos fills: Jose i Marga-Mari (la informant). Jose realitzà nombrosos viatges als EUA per a l'empresa familiar Lema&Cia, localitzada a Boston.

- Francisca (1915): casada el 1937 amb Jose Buera del Valle, van tenir dos fills: Maricruz i Jose Fernando.

El 1912 la família es va mudar a Ponce, on van establir un comerç. El 1917 serà un dels fundadors del Banc de Ponce. Entre 1917 i 1925 la família es va traslladar a Barcelona per tal de garantir una bona educació als seus fills. Durant aquest any aixeca la seva residència a Porto Cristo, coneguda com a Ca'n Blau, que serà una de les propietats amb major contribució d'aquells anys i que s'ha conservat fins a l'actualitat tot i ser modificada després del desembarcament de la guerra civil. El 1926 construeix l'edifici Forteza a Ponce (actual escola d'arquitectura) per ampliar la seva botiga de sabates i convertir-la en una de múltiples articles a l'estil de centre comercial. Francesc va morir el 22 de febrer de 1948.

b.2) Forteza Aguiló, Llúcia (1881): va emigrar perquè el seu marit, Jose Rodríguez Galindo, va ser cridat pel cunyat Francisco Forteza Aguiló per fer

feina al seu negoci. Van tenir Enriqueta (1812), nada a Manacor, i la resta de fills serien tots nats a Puerto Rico: Llúcia (1915), Manuel (1917) i Jose (1919). Situaran la seva residència a Ponce i a Vega Baja.

b.3) Rosselló Pascual, Antoni (1890): apareix emigrat a Puerto Rico a la quinta de 1910, amb 19 anys. Sabem que a l'illa es va casar amb Carmen Suau Hernandez (1883), de Puerto Rico, amb la qual va formar família a Santurce, San Juan de Puerto Rico. Van tenir dos fills biològics: Antoni (1918) i Salvador (1920); amb ells també vivien tres fillastres: Jose (1899), Carmen (1900) i Maria Teresa (1902). La família degué tenir una certa posició social, ja que en el cens de Puerto Rico de 1920 apareixen dues serventes que viuen amb la família. Per part de la seva dona, era cunyat de Francesc Forteza Aguiló.

Molts foren els manacorins que van haver d'emigrar a causa de les necessitats econòmiques. La creació de la duana de la colònia fou una empresa breu que durà 7 anys i es va convertir en una de les causes que obligà aquesta emigració, però molts foren els emigrants que una vegada retornats al seu poble natal construïren cases a Porto Cristo, que en moltes ocasions es convertiren en exemple a seguir.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- FERRER, R. (2007). «Los primeros bandos de Porto Cristo». A: *111 quaderns de Perlas y Cuevas*. Manacor: Perlas y Cuevas. P. 365-372.
- SALVÀ, P.A. (1978). «El movimiento de la población en las Islas Baleares entre los años 1878 i 1900». *Mayurqa*, núm. 17, p. 185-190. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- SANSÓ, S. (2008). «L'evolució dels sectors econòmics de Manacor a la segona meitat del segle XIX». *Revista d'Estudis Baleàrics*, 90/91, p. 99-116. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.
- SEGURA, J. (2000). «La fil·loxera a Manacor». A: *I Jornades d'Estudis Locals de Manacor*. Manacor: Ajuntament de Manacor.

FONTS

- AMM. Llibres d'actes de l'Ajuntament de Manacor (1888-1900).
- AMM. Padrons Colònia del Carme (1890-1930).
- Diario de Palma*.
- El Manacorens*.
- La Vanguardia*.
- Perlas y Cuevas*.